

Ovesný, Miroslav

[Science and its public: the changing relationship. Edited by G. Holton and William A. Blanpied]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná. 1974, vol. 23, iss. G18, pp. 98-101

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111223>

Access Date: 23. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ať už z hledisek meritorních či metodologických. „Copak živelný rozvoj víkendového ruchu musí nutně vést k faktickému útěku z města, ke skutečnému otočení se zády k městu, přes všechny jeho hodnoty, které do něj vložila naše civilizace?“ táží se autoři znepokojeně. Na jiném místě (str. 45 a n.) zase konstatují, že „... v posledních letech je provádění rozhovorů na základě dotazníku pravděpodobně nejčastěji používanou výzkumnou technikou sociologie; přitom však ruku v ruce s její popularitou nekráčí její kritická metodologická reflexe.“ A aby nezůstali jen u konstatování, velmi podrobně rozebírají společenskou situaci při svém sběru materiálu, zabývají se názory tazatelů na průběh rozhovoru i naopak postojí respondentů vůči tazatelům i vlastnímu výzkumu. Je to analýza stejně zajímavá a téměř stejně bohatě vypovídající o polské sociální současnosti, jako vlastní výzkumné výsledky.

Nicméně, právě vlastní výsledky výzkumu jsou pochopitelně třetím — ale co do svého významu hlavním — důvodem, pro nějž náš čtenář po této polské studii sáhne. Ve struktuře konce týdne krakovských obyvatel nalezneme mnoho rysů, shodných se strukturou konce týdne v československých velkých městech; už na první pohled jsou tu však zřejmé některé kvantitativní diference. Tak např. neděle krakovských obyvatel bývá častěji věnována návštěvě kostela, ale také neformálním přátelským kontaktům a četbě, než tomu bývá u neděle obyvatel našich velkých měst; naopak se zdá, že sledování televize (přes vysokou oblibu této aktivity) je v Polsku přece jen — alespoň v neděli večer — o něco méně častým fenoménem než u nás. Rozdíl mezi četností víkendových výletů v československý prospěch je evidentní.

Na druhé straně však nelze zasuřit, že právě v prezentaci vlastních výzkumných výsledků spočívají také největší nedostatky celé studie. Jak je v textu naznačeno, byly zaviněny především omezenou možností strojně-početního zpracování sebraných údajů; tak se stalo, že při sběru materiálů byla sice volena technika časového snímku (navíc ještě — podle mého názoru — značně zkomplikovaná), avšak vlastní prezentace se musela omezit pouze na prostý výskyt aktivit bez jejich časové dimenze. Je to hned trojnásobná škoda. Zahraniční čtenář je především ochuzen o možnost detailnějšího srovnávání. Roste v něm s přibývajícemi stránkami studie zároveň (a to se netýká už pouze zahraničního čtenáře) pocit nerovnováhy mezi teoretickou a empirickou složkou práce. A konečně — roste v něm i určitá skepse vůči realitě příslibů o dalších etapách zpracování sebraného materiálu. Vždyť rozhovory s krakovskými obyvateli o způsobech trávení konce týdne se uskutečnily v létě a na podzim r. 1968; údaj se tak s každým měsícem, který od té doby uplynul, neúprosně posouvají z roviny současnosti do roviny historie...

Pavel Pácl

Science and Its Public: the Changing Relationship. Edited by G. Holton and W. A. Blanpied. Boston Studies in the Philosophy of Science, vol. XXXIII. Synthese Library, vol. 96. D. Reidel Publ. Co., Dordrecht-Boston 1976. ¹XXVI 290 s.

Tato kniha, do níž vydavatelé kromě dvou předmluv a úvodu zařadili sedmáct studií o měnicím se vztahu mezi vědou a veřejností, je ve své podstatě sborníkem prací z oblasti sociologie vědy, zasahuje však výrazně i do jiných disciplín.

Autor úvodu W. A. Blanpied stručně charakterizuje všechny studie a třídí je do šesti skupin. My se vcelku přidržíme sledu, v němž se o nich v úvodu pojednává, počít tematických skupin však zredukujeme na čtyři.

V prvé budeme nejdříve komentovat „*Úvahy pracujícího vědce*“, které napsal teoretický fyzik St. Weinberg, a pak stať chicagského sociologa Edw. Shilse s titulem „*Vira, užitečnost a legitimace vědy*“. Do prvé skupiny patří tedy studie zaměřené na problémy vztahu vědy k veřejnosti, viděné především vědci samými, tj. na problémy, které jsou živé uvnitř vědeckých kolektivů. Weinberg reaguje nejdříve na pět kritických výtek adresovaných vědcům základního výzkumu, totiž na výtky, (1) že neberou v úvahu škody, které mohou způsobit aplikace výsledků jejich práce, (2) že se prostitují, protože pro potřeby průmyslu a vlády pracují i na vývoji škodlivých technologických zařízení, (3) že jejich zkoumání je „potlačovatelské“, protože zvětšuje moc rozvinutých zemí nad zeměmi rozvojovými a moc vládnoucích tříd nad třídami ovládanými, (4) že produkují technologické změny, které ničí lidskou kulturu a přirozený řád života, (5) a že v době, kdy ještě nejsou mnohde uspokojovány ani nejzá-

kladnější potřeby lidí, vynakládají velké částky na přístroje, s jejichž pomocí uspokojují jen svou vlastní zvědavost. Na všechny tyto výtky autor v podstatě odpovídá, že vědcům se nedostává jistoty, že jejich vlastní úvahy na tato témata jsou přesné. Ti, kdož dojdou k přesvědčení o škodlivosti své práce, vyvozují z toho obyčejné příslušné závěry. Autor tak např. odmítl práci „směřující k podpoře amerického úsilí ve Vietnamu“ (35), tj. ve prospěch americké špinavé války v této zemi. I když nepochybujeme o tom, že je někdy těžké poznat, co a komu škodí, komu a co prospívá, co je pouhá zvědavost a co je začátek nové nadějné cesty poznání, je třeba přece jen přát všem západním vědcům, jednak aby vždy přistupovali ke všem těmto otázkám s otevřenými očima, jednak aby byli ve všech případech aspoň tak odvážní a stateční, jako byl autor studie ve vztahu k vietnamské válce. Další kapitoly recenzované studie jen blíže rozebírají některé aspekty těchto výtek, tj. reagují celkem výstižně na kritiku, že vědci jsou novými mandaríny či brahmíny (srovnej *Sp. Klaw, The New Brahmins: Scientific Life in America*, New York 1968, 318 s.) a že jsou jen stroji hromadícími bezvýznamné informace (viz dále *Th. Roszak*). — Sociolog *Shils* nejdříve konstatuje, že soudobý „aktivní antagonismus“ vůči vědě není v jádře antagonismem mezi církevní ortodoxií a vědou, ale je spíše sekulární a laický. Optimisticky zjišťuje, že „víra ve vědu“ je v našem kulturním dědictví hluboce zakořeněna, protože je v něm pevně zakotveno přesvědčení o vnitřní hodnotě pravdy a veškeré poznávací aktivity, jakož i o prospěšnosti jejich výsledků. Dále ukazuje, že hodné záleží na chování a vystupování vědců samých a na jejich sebekritičnosti. Doporučuje, aby vědci měli odvahu hledat hlubší smysl své práce (její „transcendentní významnost“), aby se zajímali i o ekonomické aspekty svých oborů a o jejich popularizaci. Vyjadřuje přesvědčení, že vědě se vždy dostane potřebné podpory, i když různé kritiky — i z pozic iracionalistických, jež mívají též náboženské zdroje — mohou přechodně tuto podporu oslabit.

Do druhé skupiny řadíme jednak studie, které tak či onak prosazují jistou autoregulaci vědecké aktivity, tedy regulaci samými kolektivní vědci, samou vědou, jednak zkoumají velmi detailně podrobnosti vztahu mezi vědou a politikou v soudobých podmínkách USA. Ekonom *M. J. Roberts*, zamýšlející se nad podstatou společenských věd a nad podmínkami, v nichž se tyto vědy v kapitalistickém světě rozvíjejí, odmítá především jejich přehnanou matematizaci a vůbec snahu dosahovat „přesnosti“ po vzoru přírodních věd. Zdůrazňuje, že objektivistické (value-neutral) přístupy ve společenských vědách je třeba nahradit vědomím hodnotové podmíněnosti veškerého sociálního zkoumání. Přitom zjevně trpí iluzí, že sami sociální vědci si mohou v podmínkách kapitalismu volit jak témata, tak příslušná kritéria hodnocení. Profesor nukleárního inženýrství *D. Rose* ve studii „*Nové laboratoře za staré*“ především ukazuje, proč ztroskotal pokus změnit jednu z velkých laboratoří určenou původně hlavně k tomu, aby se věnovala vývoji atomových reaktorů, na laboratoř která by se věnovala široké škále problémů, souvisejících s řešením otázek energetických a s bojem proti znečišťování životního prostředí. K tomuto ztroskotání podle něho došlo proto, že ani vědecké, ani technologické kolektivy pracovníků si neujasnily příslušnou hierarchii hodnot; jeho příčinu tedy spatřuje v nedostatcích autoregulace samé vědy. Politik *E. Q. Daddario* zkoumá styky a vztahy mezi vědou, vědci a různými vědeckými konzultačními orgány na jedné straně a mezi úřadem amerického prezidenta (zběžně také kongresem a vládou) na straně druhé. Příčinu poklesu autority vědy v USA, k němuž začalo postupně docházet od konce šedesátých let a který dodnes pokračuje, autor spatřuje v současném oslabení těchto styků a vztahů; jejich intenzita je dnes menší, než byla na začátku šedesátých let. *Don K. Price*, odborník na politologické souvislosti vědy, ve studii nadepsané výstižně „*Peníze a vliv; spojovací články mezi vědou a politikou*“, vidí právem podstatu problému ve snížení federálních fondů na vědu. To, že klesá vliv vědců na politiku, to podle něho souvisí hlavně s tím, že politici chtějí za „své“ peníze příliš mnoho a příliš rychle (111). Věří však, že další komunikace mezi vědci a politiky zabrání neblahému vývoji. *D. Z. Beckler* líčí z pozice administrátora vědy „*Překérní situaci vědy v Bílém domě*“; tak také zní titul jeho stati. Podrobnosti, které si v ní čtenář může přečíst, nejsou nezajímavé pro Američany a pro ty, kdo by o ně mohli či měli projevovat zájem za hranicemi USA, postrádají však vědeckou relevanci jako takovou. Studie *A. a J. Mayerových* o historii a současné situaci zemědělských věd v USA nám tyto vědy představuje v jejich relativní izolaci od ostatní vědy; autoři je už v titulu nazývají „ostrovni říší“. Tuto jejich dnešní situaci (ještě koncem minulého století

byly pokládány v USA za „vzorovou vědu“) považují autoři za *důsledek* jednak přezírání ze strany většiny akademických vědců, jednak příliš utilitaristického pohledu ze strany politiků.

Do třetí skupiny možno zařadit studie o tom, jak se v očích široké veřejnosti měnily hodnoty vědy, a také o základních epistemologických a hodnotových problémech vědy. R. *McCormach* se zamýšlí nad některými analogiemi a rozdíly mezi situací akademické vědy ve wilhelmovském Německu z konce minulého století a mezi situací americké akademické vědy v šedesátých letech našeho století, jakož i nad vyústěním prvé do začátku dvacátého století a nad vyústěním druhé do začátku sedmdesátých let. V tom, jak kdysi vnímala německá veřejnost vědu a jak to dopadlo, na jedné straně a v přístupu americké veřejnosti k vědě šedesátých let, a také v proměnách tohoto vztahu z prvé poloviny let sedmdesátých na straně druhé možno opravdu hledat a nalézat obdivuhodnou analogii. S. *Kohlstedtová*, historička americké vědecké institucionalizace, popisuje ve své stati proces profesionalizace vědy v USA, tj. náhradu vědců-amatérů z minulého století vědci-profesionály v tomto století. Podrobně přitom líčí historii Bostonské společnosti přírodních dějin a v souvislosti s tím všechny proměny, které v představách veřejnosti prodělávaly hodnoty vědy. V textu svého etymologického rozboru slova „*amateur*“ autorka zjevně přehlédla při korektuře záměnu slova „*entomologically*“ za slovo „*etymologically*“ (175), což je trapné, protože hmyz a původ slov mají velmi málo společného. (Ledáže by autorka chtěla takto ironizovat v duchu *Rozzakovy* koncepce „monstra bezvýznamnosti“ hmyzí či mravenčí pipilání etymologů se slovíčky. Autorka si však ve shodě s námi práce etymologů evidentně velmi váží. Proto předpokládáme, že jde jen o autorčino přehlédnutí.) – Ze stati, jejichž autoři jsou D. *Nelkinová*, profesorka univerzitní katedry městského a regionálního plánování, a J. A. *Moore*, profesor biologie na Kalifornské univerzitě, se dovídáme, jak je v současné době v USA složitá situace ve výuce darwinismu, speciálně vývojového učení o původu člověka. Dnes už se prakticky nevyskytují ostudné případy perzekuce učitelů-stoupenců darwinismu, známé z uplynulých desítekletí. Dnes, dovolávající se demokratických práv menšiny, žádají stoupenci kreacionistické koncepce „stejný čas“ pro tuto svou koncepci, jako je věnován vývojovému učení, a to – věře nebo nevěře – přímo v hodinách biologie. Tak daleko až může dojít buržoázní pseudodemokratismus, takové proměny prodělává přístup americké veřejnosti k takové hodnotě, jako je vědecká pravda o původu člověka. Je jistým paradoxem, že nebioložka v recenzovaném sborníku požadavek „stejného času“ celkem jednoznačně odmítá, kdežto biolog o této otázce pojednává nemastně neslaně. Kritizuje „dogmatické“ formulace zmíněné vědecké pravdy; tato jeho kritika může být v lecčems pravdivá. Dovolává se však také stanoviska kalifornské veřejnosti, požadující „stejný čas“, a to dost vehementně, což už podle našeho názoru vědeckost jeho stanoviska jednoznačně diskredituje. – I když jsme jako důslední materialističtí dialektikové na hony vzdáleni všem, též nejnovějším formám novopozitivistického scientismu, musíme označit antiscientistickou studii *Th. Rozzaka* s titulem „*Monstrum a titan; věda, poznání a gnóze*“ za tmařskou a zpátečnickou. *Rozzakův* neodionysovský přístup k soudobé vědě může být na první pohled sympatický svou kritikou monstrózní bezvýznamnosti některých jejích výsledků (bezvýznamnosti pro člověka a jeho život), svým úsilím hledat smysl ve všem lidském konání, tedy i v poznávací aktivitě, svým kontrastem mezi titanstvím velkých myslitelů-zakladatelů moderní vědy a mezi přízemními starostmi soudobých statistik amerických profesionálních vědců a také svým důrazem, kladeným na rozdíl mezi pouhým hromaděním dílčích vědeckých informací a mezi smysluplnou „gnózí“. To vše ovšem jen na první pohled, protože podtextem veškeré *Rozzakovy* kritiky soudobé vědy je jeho vášnivý fideismus a zpátečnický přístup k současné civilizaci a kultuře, i když jednotlivé její prvky respektuje. Naproti tomu si zaslouží G. *Holton*, abychom jako marxisté beze zbytku souhlasili s jeho kritikou. My se na rozdíl od něho necítíme „Přistižení mezi dionysovci a apolinci“, jak uvádí autor v titulu své studie. Nespokojujeme se jen zjištěním, že je na škodu věci, že tedy škodí rozvoji vědy samé, když tak často dochází k tomu, že jak první druhým a druhí prvním, tak také obě skupiny těm, kdož volí střední cestu (podle autora těm, kdož jsou „*caught in middle ground*“; 67), kladou nepřekonatelné pracovní překážky. Nespokojujeme se rovněž – jako P. *Medawar*, jehož autor v závěru souhlasně cituje – pouze s konstatováním, že vlastní proces vědeckého objevování nových pravd „není nelogický (illogical), ale mimologický (non-logical)“, že totiž

není postižitelný žádnou formální logikou; formulované výsledky, též dílčí, získané i v prvých fázích celkového poznávacího procesu, jsou už ovšem formálně analyzovatelné. My vycházíme z toho, že v tvůrčím myšlenkovém procesu jde a musí jít o racionalitu dialektickou, že jde o dialektickologickou metodologii tvůrčího myšlení. Víme také, že „válka“ mezi apolinci (neoapolinci, scientisty, novopozitivisty všech odstínů) a dionysovci (neodionysovci, novoromantiky, antropologickými iracionalisty), i když ji obě skupiny svorně vedou současně také proti nám jako marxistům i proti buržoazním neutralům, je bojem zcela zbytečným. Dříve nebo později vědci, a nejen vědci, prohlédnou oba typy iluzí. Také ti, kdož se jako kritikové obou krajností cítí zatím chyceni do pasti nastrazené oběma tábory, najdou z této pasti dříve nebo později — možná až v dalších generacích — pozitivní východisko v materialistické dialektice a v takovém promýšlení gnoseologických a axiologických problémů vědy, které je už dnes v podstatě vlastní marxismu-leninismu. Veškerý smysl vědeckého poznání spatřujeme nikoli roszakovsky ve službě bohu, ale ve službě člověku, jeho socialistické přítomnosti a komunistické budoucnosti. V dnešním kapitalistickém světě by se smysl a významnost vědy měly měřit intenzitou a velikostí jejího příspěvku k vítězství — buď dřívějšímu nebo perspektivnímu — reálného socialismu v té které zemi.

Poslední skupina států se týká několika stránek postoje široké veřejnosti USA k vědě a k vědcům. Sociolog A. Etzioni a politolog Cl. Nunn ve své studii o tom, jakou má současná americká veřejnost důvěru k vědě, používají všech dostupných výsledků sociologického výzkumu této otázky z doby od konce šedesátých let až do začátku roku 1974. Ukazuje se, že tato důvěra poklesla v uvedeném období o 15 %, a to podobně jako důvěra k medicíně, školní výchově a k náboženství. Poklesla však současně méně než důvěra ve vládu USA, ve větší americké ekonomické společnosti (rozuměj: hlavně v monopoly) a sdělovací prostředky; zde dosahuje pokles až 30 %. Je zajímavé, že v témže období došlo také k poklesu výdajů na výzkum a vývoj v USA z 23,7 miliard dolarů v roce 1968 na 22,1 miliardy v roce 1972. V letech 1973—1976 bude tento pokles pravděpodobně ještě výraznější, při čemž inflace jako jeden z hlavních projevů současné krize kapitalistického světa činí určité tyto výdaje fakticky (v jejich reálné hodnotě) podstatně nižšími. (Srovnej informaci ČTK uveřejněnou v RP ze 4. května 1976, str. 6; o této otázce píše *New York Times* v recenzi studie, která konstatuje pomalejší tempo vědeckotechnického rozvoje v USA, než jaké vykazuje SSSR, NSR, Francie a Japonsko.) Autoři recenzované stati o důvěře současné americké veřejnosti k vědě jsou si vědomi rozdílnosti zkoumaných postojů jak z hlediska teritoriálního (v některých státech je větší, v jiných menší, jiná je na venkově, jiná ve velkých městech), tak z hlediska různých věkových skupin obyvatelstva (nejméně je u mládeže, největší u dospělých do 29 let). Ukazují také na potřebu dalšího zkoumání této otázky a nutnost dále upřesňovat metodiku výzkumu. — Předposlední studii celého sborníku napsal D. Perlman, žurnalista píšící do velkého deníku o vědě, sám vědec se zaměřením na biologii člověka; píše o vztahu mezi vědou a masovými sdělovacími prostředky. Přimlouvá se za větší porozumění mezi vědci a žurnalisty v zájmu vědy i kvalitnější novinářské informace. V intenzifikaci tohoto porozumění spatřuje cestu, jak zabránit poklesu morální i materiální podpory poskytované vědě, i když poklesu zatím jen relativně mírnému. G. Basalla, historik vědy a jejího dopadu v lidové kultuře, líčí vývoj lidových představ o vědcích, jak se zrcadlí v některých románech-bestsellerech, v úspěšných televizních seriálech a v comics. Obraz vědce z těchto artefaktů lidové kultury není podle něho radostný. Vědec je zde téměř důsledně líčen jako podivín, který se službou vědě vzdává služby člověku. V závěru své studie upozorňuje na velkou odpovědnost autorů těchto populárních zdrojů zábavy, protože oni to jsou, kdo mohou ovlivňovat a také ovlivňují vztah veškeré veřejnosti k vědě v současných podmínkách USA.

* * *

Recenzovaný sborník statí uzavírá stručná charakteristika jednotlivých autorů z hlediska jejich pracovního zaměření a výsledků publikační činnosti, jakož i index, který je současně jmenný i věcný.

* * *

Knihu stojí za to prostudovat i u nás. Ukazuje dost názorně „lesk a bída“ současné americké vědy, a nejen vědy. Prohlubující se krize kapitalistického světa zasahuje mezi prvními také americké vědce, tedy pracovníky té oblasti, jejíž perspektivy se zdály být v šedesátých letech neomezené a leckomu záviděníhodné.

Miroslav Ovesný

